

Heilsutænastan má umskipast

Vit hava ikki rokkið øll málini, alheimsstovnurin hevur sett viðvíkjandi heilsu fyri øll ár 2000, segði Pál Weihe, arbeiðsmedisinari

WHO hevur sett 38 mál upp og gjørt viðmerkingar til hvørt teirra. Hetta verk hava Elisabeth Thorsteinsson, August G. Wang og Pál Weihe tytt til føroyskt og gjørt viðmerkingar til serligu føroysku viðurskiftini undir hvørjum máli sær. Pál Weihe greiddi frá hesum í fyrilestri sínum á sjúkrahússtarvstevnu.

Á summum økjum eru vit væl fyrri sammett við málið WHO hevur sett. Eitt nú er miðal livitíðin hjá føroyingum høg í mun til illa stillað lond. Hinegin vita vit ikki, um munur er millum starvsbólkar. Sum heild vantar okkum nógv hagtøl, og nógvar áhugaverdar kanningar kundu verið gjørdar. Hvi er miðal livitíðin hjá kvinnum 79,6 ár men bert 73,3 hjá monnum.

Tey gomlu eiga at arbeiða eftir førimuni

Tey, sum farin er um pensiónsaldur, hava vana-ligastu møguleikarnar í Føroyum at brúka teir møguleikar, ið heilsan

loyvir. Tey avgera ikki sjálv, nær tey verða pensionerað. Tey gomlu eiga at verða við og brúka sín evni, tey eiga í minst møguligan mun at gerast viðskiftafólk, men eiga at sleppa at virka og búa so leingi sum gjørligt í sínum gamla umhvørvi, segði Pál Weihe.

Hann nevndi Hjalpitóla-miðstöðina sum eitt gott tiltak at bota um støðuna hjá teimum brekaðu. Byggifróðingar og onnur, ið faast við fysiska umhvørvið, eiga at hava tey brekaðu í huganum í sínum arbeiði, og feløgini hjá teimum brekaðu, líkamliga og sálarlíga, eiga at verða tikið við upp á ráð.

Vanlukkur

Nógv eru tey, sum antin doyggja ella gerast av-lamin á hvørjum ári av ferðsluvanlukkum. Báðir bólkar liggja um 10 árliga. Tað henda nógvar arbeiðs-vanlukkur á landi, men vanlukktittaleikin á sjónum er fyra ferðir størri.

Barnadeyði

Seinastu 30 árin hava verið fleiri deyðfødd og

størri pinkubarnadeyði í Føroyum enn í Danmark. Munirnir millum Føroyar og grannalondini koma serliga frá hægri tali av deyðføddum og teimum, ið doyggja fyrsta lividag. Talið av børnum, ið doyggja ikki árs gomul, minkar í hvørjum og er farið at nærkast tølunum í grannalondunum.

Upplýsing neyðug móti royking

Tá talan er um at minka um krabbameinstilburðirnar eigur fyrst og fremst at verða minkað um tubbakkssmúki. Hetta kann verða gjørt við stóðugari upplýsing.

Tað verður eisini hildið, at ávisur kostur kann elva til krabbamein í sodning-arlagnum.

Lutfalsliga nógvar 35 og 64 ára kvinnum fáa krabbamein í bróst og í livmóðurhals. Her er neyðugt við upplýsing og væl skipaðari regluligari kanning.

Vanlukkur heima

Tær flestu vanlukkurnar henda heima við hús, á vegnum og á arbeiðspláss-

Sjúkrahússtarvsmóttu upp í stórum tali til fyrilestrarnar

unum.

Heima eru tað ofta børn, ið verða fyrri vanlukk. Tey stinga seg ella fáa kemisk evni í seg ella á seg. Tað ræður um at geva foreldrunum innlit í, hvat er serliga vandamálið fyri børn og annars at fáa allar framleiddar vørur tryggari.

Fleiri ferðslu-vanlukkur

Tað eru tey fyrstu árin sum ferðslunýttari, at ólukkurnar henda. Hjá barninum tey fyrstu árin, tað fer út at ganga, hjá tí, sum súkkulur mest í skúla-aldrin, hjá knallertnýttarum í ungdominum og hjá bilførarum í aldrinum 18 til 25 ár. Helvtin av bilvanlukkunum raka 18 til 25 ára gamlar menn. Pál Weihe legði dent á at gera upptætt meira við upplýsing um ferðslu og ferðslutrygd.

Fleiri og fleiri sjálmorð

Seinastu árin er talið av

sjálmorðum og sjálmorðsroyndum økt. Tað kann koma av umlegging av samfelagnum. Gott hevði verið við vágabólku, har tað einkulta menniskjað kundi fingið hjálp. Undirvíst átti eisini at verið í hesum máli fyri at fyrbyggja og fyrri at læra onnur, hvussu tey skulu vera mótvægis sjálmorðshugsandi fólk.

Planlegging

Pál Weihe helt tað vera neyðugt, at bæði vanlig fólk, politikarar og ráðleggjarar eru við til at meta um heilsuliga avleiðingarnar, áðrenn avgerðir verða tiknar. T.d. kundi verið eitt ráð ella ein nevnd, sum tryggjaði, at allar stórir avgerðir eisini vóru fremjandi fyri almannaheilsuna.

Í sambandi við samfelagsbroytingarnar tey seinastu árin, er leikluturin hjá familjuni broyttur. Familjan klárar ikki somu uppgávur longur sjálv. Ti er neyðugt at umleggja og samskipa stuðulstænastuna í Føroyum. Fólk eru so ymiskt fyrri, summi eru einsamøll, onnur eru barnarík, hava eldri búbvandi heima o.a.

Pál Weihe helt at upplýsing um heilsuvarðveitandi hugsanarhátt eigur at byrja við teimum smáu og halda fram upp í ellis-ár. Um bornini tíðliga verða vand til heilsugóðan livshátt, vilja tey seinni verða før fyrri at standa móti heilsuskaðilugum freistingum, t.d. í atburði í ferðsluni, við royking og rusetursmisnýtslu.

Leggja, sum kann tálma heilsuskaðilugum livshátti, kann møguliga verða fyrri nakað tilvildarlíggum broytingum, sum liður í tilvildarlíggari politiskari semju, segði Pál Weihe. Tær ræður um at fáa ein bygna, sum tryggjar áhugan fyrri, at heilsuskaðilugur livsháttur verður minkaður.

Tosad var eisini um rúsdrekka misnýtsluna. Meira eigur at verða gjørt fyrri at upplýsa teir bólkar, sum eru størstu misnýttararnir, serliga teir ungu menninar. Tær víðgerðir, tað almenna hevur stuðlað og givið, hava hjálpt mongum. Nógvar verður gjørt, men meira kann gerast og upplýst, og alt hetta arbeiðið átti at verið betur samskipað.

Hvat er góð heilsa

Í Føroyum verður, sum samfelagið broyrtist, neyðugt at kanna tey mál, vit hava fyrri heilsu og heilsuskaða. At finna onnur mál fyrri at rokna út heilsu-støðuna, ikki bara deyða men eisini brúk av rúsdrekka, heiluvági, tal av vanlukkum og sjálmorðsroyndum.

Verjuleys móti innfluttum matvørum

Enn er matvørlógin ikki farin at virka í Føroyum, og hetta ger, at vit eru rættiliga verjuleys móti innflutningi av vánaligum matvørum. Pál Weihe nevndi sum dømi, at eingin dagmerking er á innfluttum eggum. Tá matvørlógin fer at virka, fer at bera til at seta líka strong krøv til innflutta matvøru sum hini Norðurlondini seta.

Føroyingar flest búa væl, men á stórplassunum vaksa trupulleikarnir. Tann stóra bilferðslan nerver bústaðarøkini, og bústaðartrotið ger, at nógvar búa í vánaligum kjallaraibúðum. Ti er tað umráðandi, at skipað verður so fyrri, at bústaðarøkini verða trygg fyrri børn og eldri, sum eisini eiga rættin til hvíld og trivnað.

Heilsutænasta úti um landið

Í samgonguskjalinum hjá hesum landsstyriminum stendur, at heilsutænastan úti um landið eigur at verða útbygd, og at dentur skal leggjast á fyrbyggjandi heilsutænastu. Hetta bendir á, at politiskur áhugi er fyrri at útbyggja primeru heilsutænastuna.

Heilsutænastan í Føroyum er hampuliga góð, men hugsast má um at sjúkrahúsværkið krevur uppgávur, sum kunnu umskipast ella rokjast betur aðra staðni. Hetta krevur, at hugsað verður meira um, hvussu fakkólk verða útbyggjast. Sama arbeiði má heldur ikki gerast fleiri staðni enn neyðugt.

Samstarv

Góð heilsa er ikki bert útslit av góðum heilsuverki, men góð heilsa byggir m.a. á, at nógvar onnur øki samarbeiða við heilsu í huga. Metingar um heilsu-árin eiga at verða við í útbygggingum á øllum økjum, so sum vatn, vegir, hús, á sosiala økinum o.s.fr.

Tað er eitt rimuligt mál fyrri forsykja heilsuverkið at seta sær, at tænastu-støðið skal batna stóðugt. Til tess at tryggja hetta er neyðugt, at skipanir verða settar á stovn, har viðskiftafólini (sjúklingarnir) fáa høvi at siga sína áskoðan um víðgerðir. Ein annar máti at tryggja stóðugt høg góðskustøði er at tryggja øllum brúkarum eina ávís vitan um møguleikarnar innan heilsuverkið.

